

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

2-maxsus son
(5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/2 (5) - 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Vaxidov Suxrobjon</i> O‘ZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA ZIYORATGOHLARNING ROLI	10-14
<i>Mamatqulov Bekzod, Negmatova Dilafro‘z</i> O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FARMATSEVTIKA SANOATINING RIVOJLANISHI: TARIXIY TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2024 YILLAR)	15-20
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> FARG‘ONA VODIYSINING O‘RTA ASRLAR DAVRI KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN	21-25
<i>Raxmatov Ramshod Raximovich</i> XX ASRNING BOSHLARIDA BUXORO VA TURKISTON IJTIMOYIY-IQTISODIY HAYOTIDA AFG‘ONISTON OMILI	26-30
<i>Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li</i> SOVETLAR DAVRIDA FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA MADANIY HAYOT (Z. M. BOBUR NOMLI ISTIROHAT BOG‘I MISOLIDA)	31-37
<i>Ergashev Ahmad Abdug‘offorovich</i> PAXTAKOR-79 FOJIASI: O‘ZBEK FUTBOLINING SSSR OLIY LIGASIDAGI RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASIGA TA‘SIRI (1979-1991)	38-44
<i>Ergashev Umar Kuziyevich</i> O‘ZBEKLARNING “QOVCHIN” URUG‘IGA DOIR MULOHAZALAR (QASHQADARYO VOHASI).....	45-49
<i>Bebitov Maqsud, Jo‘raqulova Mukambar</i> JALOLIDDIN RUMIY: TURKISTON VA ANADOLU O‘RTASIDAGI MA‘NAVIY KO‘PRIK	50-57

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Isayev Kobiljon Abdukodirovich</i> SANOAT KORXONALARIDA IQTISODIY INKLYUZIYA FAOLIYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	58-69
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА И РОССИИ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ	70-78
<i>Zokirjonov Muhammadsodiq, Mirzayeva Fotima</i> KAPITAL AKTIVNI VAHOLASH MODELI (CAPM)NING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARINI RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI	79-91
<i>Исламтдинова Дина Файзрахмановна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА В ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА	92-98
<i>Jumayeva Guzal, Jumadullayeva Durdona</i> JAHONDA KORPORATIV BOSHQARUV TENDENSIYALARI VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI	99-105

<i>Rustamov Jamshed Boturjonovich</i> BIZNES-TA'LIMI XIZMATLARINI KO'RSATUVCHILARNING MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	106-110
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich</i> SHAHARSOZLIKDA ZAMONAVIYLIK VA MILLIYLIK MASALASI	111-114
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> YOSHLARDA MILLIY IDENTIKLIKNI SAQLASHNING OMILLARI	115-123
<i>Eshpulatov Inoyat Saparovich</i> FAXRIDDIN ROZIYNING INSON FALSAFASI	124-128
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTERNING DEISTIK MATERIALIZMI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	129-133
<i>Rustamaliyev Mirjalol Hayrullo o'g'li</i> BARQAROR RIVOJLANISHDA DAVLAT BOSHQARUVINING AXLOQIY VA FALSAFIY MUAMMOLARI	134-138
<i>Abdumalikov Abdulatif, Juraboyeva Dilmura</i> YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYAT, INSON VA TABIAT MUNOSABATLARINING UYG'UNLIGI	139-143

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Axmedov Oybek Saporbayevich</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	144-152
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дильбар</i> ТИПОЛОГИЯ КОНВЕРГЕНЦИИ В ЛИНГВИСТИКЕ	153-158
<i>Mirzayeva Kamola</i> “DEVONU LUG'ATIT TURK” ASARIDA KIYIM-KECHAK NOMLARI	159-164
<i>Abdullayev Akmal Amirovich</i> TOSHKENT VILOYATI ETNOTOPONIMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNIK GURUHLAR MIGRATSIYASINING TA'SIRI	165-169
<i>Sayfullayeva Dilnoza Dilshod qizi</i> XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING “BESH BOLALI YIGITCHA” ROMANIDA MUALLIF BIOGRAFIYASI IFODASI	170-174
<i>Rahmonova Surayyo Ne'matovna</i> MERONIMLARNING GRAMMATIK VA STRUKTURAVIY XUSUSIYATLARI	175-179
<i>Чернова Наталья Васильевна</i> ОЦЕНКА И ДИАГНОСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ	180-184
<i>Abdusalomova Aziza Homidovna</i> SA'DIY SHEROZIY SHE'RIYATINING ANGLIYADAGI TARJIMALARIDA POETIK SHAKLNING USTUVORLIGI	185-192

<i>Morozova Anastasiya Vladimirovna</i> SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS IN THE NAMES OF DINING ESTABLISHMENTS	193-196
<i>Murotaliyeva Maftuna Shukurullo qizi</i> P.D.JEYMSNING DETEKTIV ASARLARIDA INTERTEKSTUALLIK	197-200
<i>Ismatova Shaxnoza Axror qizi</i> DAVLAT RAHBARLARINING BAYRAM TABRIKLARI: LINGVISTIK, STILISTIK VA PRAGMATIK TAHLIL	201-205

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Qayumov Zoir Ergashevich</i> O‘ZBEKISTONDA YURIDIK JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTI RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	206-210
<i>Tajaliyev Ilyosbek</i> PIROTEKNIKA BUYUMLARINING QONUNGA XILOF MUOMALASINING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI	211-215
<i>Sanayev Botir</i> SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA YETKAZILGAN ZARAR UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIK MUAMMOLARI	216-221
<i>Alisherova Nozima Nizamidin qizi</i> PORA OLIH JINOYATLARINI KVALIFIKATSIYA QILISH MASALALARI	222-230
<i>Avezov Dilshod Sadulayevich</i> SPECIFIC FEATURES OF EARLY TERMINATION OF LOCAL DEPUTY POWERS ON OBJECTIVE GROUNDS	231-234
<i>Mirzayev G‘olibjon Halimovich</i> PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TUSHUNCHASI, AHAMIYATI VA ZARURATI	235-242

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Zubaydullayev O‘ktam Raim o‘g‘li</i> BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ART–PEDAGOGIKASI ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI	243-248
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARI JARAYONIDA YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING IRODAVIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH.....	249-255
<i>Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva</i> GEOAXBOROT TEXNOLOGIYALAR FANINI O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA METODIKASINI QO‘LLAB TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	256-260
<i>Abdiyev Jahongir Ruzibayevich,</i> INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI INOBATGA OLGAN HOLDA TALABALARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH	261-265
<i>Alimkulov Jamshid</i> BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARINING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI	266-272

Kurbanov Olim Esirgapovich

TARIX FANI MUTAXASSISLIGI MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT

KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH: TARIX VA ZAMONAVIYLIK 273-277

Received: 10 March 2025
Accepted: 15 March 2025
Published: 25 March 2025

Article / Original Paper

NAMES OF CLOTHES IN “DEVONU LUG'ATIT TURK”

Mirzayeva Kamola,

Master of Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Abstract. This article analyzes the clothes and the names associated with them in Mahmud Kashgari's work "Devon-u lugatit turk". Clothes have become an important element of material culture in the structure of national culture throughout the historical process, as one of the features that distinguish peoples from each other. Clothes, in general, the culture of clothing has long reflected the social status, worldview, values, as well as beliefs, and family status of the Uzbek (Turkish) people.

Keywords: turks, national culture, clothes, ornaments, types of fabric, women's clothes, men's clothes.

“DEVONU LUG'ATIT TURK” ASARIDA KIYIM-KECHAK NOMLARI

Mirzayeva Kamola,

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada Mahmud Koshg'ariyning “Devon-u lugatit turk” asaridagi kiyim-kechaklar va ular bilan bog'liq nomlar tahlil qilingan. Kiyim butun tarixiy jarayon davomida xalqlarni bir-biridan ajratib turuvchi xususiyatlardan biri sifatida milliy madaniyat tarkibida muhim moddiy madaniyat elementiga aylangan. Kiyim-kechaklar, umuman, kiyinish madaniyati qadimdan o'zbek (turkiy) xalqining ijtimoiy mavqeyini, dunyoqarashini, qadriyatlarini, shuningdek, e'tiqodi, oilaviy ahvolini aks ettirib kelgan.

Kalit so'zlar: turkiylar, milliy madaniyat, kiyim-kechak, zeb-u ziynatlar, mato turlari, ayollar kiyimlari, erkaklar kiyimlari.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI2Y2025N24>

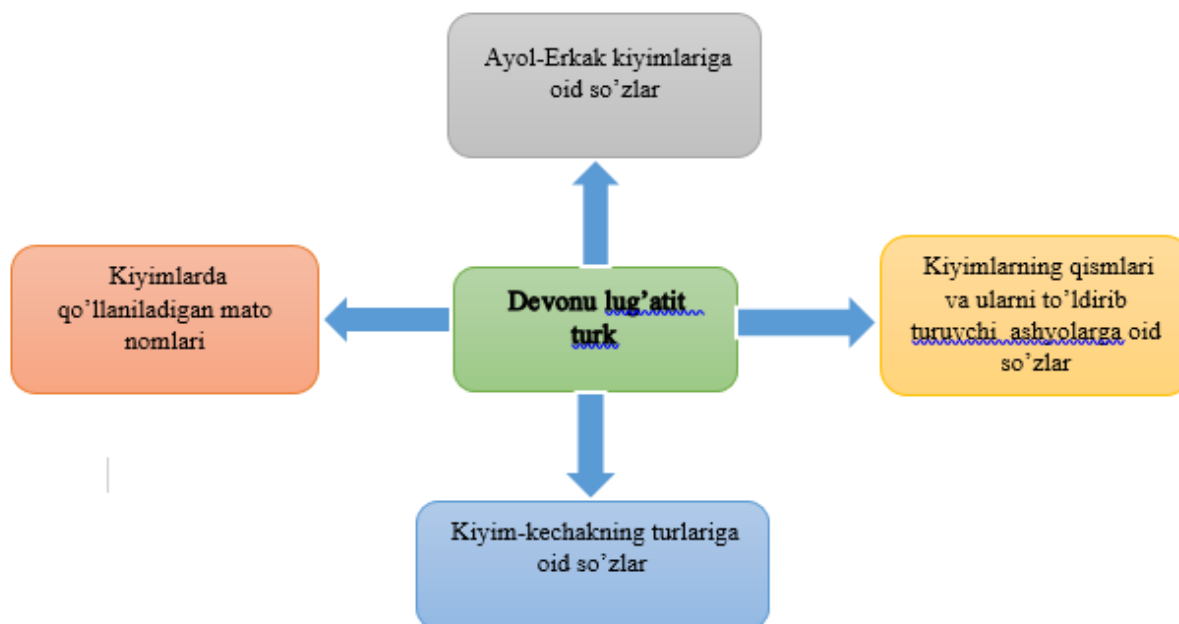
Inson tanasini yopish uni sovuq sovuqdan, kuydiruvchi quyoshdan, turli xil hujumlardan va hokazolardan himoya qiladi. Tashqi omillardan himoya qiluvchi kiyim-kechak insonga xos xususiyatdir. Ma'lumki dastlabki davrlarda inson tabiatning turli ta'sirlaridan shuningdek, hayvon va hasharotlarning chaqishidan o'zini himoyalash maqsadida tanasiga tuproq, loy, moy surtib yurgan. Keyinchalik bu surtmalarga o'simlik bo'yoqlari qo'shilib, inson tanasini turli shakl va ranglar bilan bezash urf bo'lgan. Har xil qushlar patlari, o'ldirilgan hayvon tishlari, suyaklar, sochlar turli ramziy vazifalarni bajarish bilan birga tanani himoyalagan ham. Vaqt o'tgan sari tananing qancha katta qismi ma'lum bir yopinchiq bilan berkitila borgan sari inson turli ramzlarni mavhumlash masadida quloq, burun, lab dahanda sun'iy mahkamlovchi usullar o'ylab topgan va ulardan bezak sifatida foydalana boshlagan. Ordan vaqt o'tib insoniyat ip yigirish va undan mato to'qishni o'ylab topgan. Folklor elementi bo'lgan kiyimni shakllantirishda urf-odat va an'analar, e'tiqod, geografiya, turmush tarzi, estetik tushuncha kabi masalalar samarali omillar sifatida namoyon bo'ladi. Bu omillar xalqlarning o'z milliy liboslarini yaratishda ham muhim rol o'ynagan.

“Devonu lugatit turk”da kiyim-kechak bilan bog'liq 216 ta so'z aniqlangan va bu aniqlangan so'zlar to'rt sarlavha ostida tasniflangan. Aniqlanishicha bu so'zlar asosida milliy

madaniyatning muhim elementi bo'lgan o'sha davr turkiy kiyim-kechak an'analari haqida umumiy ma'lumot olish mumkin. "Divon-u Lugatit turk" dagi so'zlardan turkiylarning zeb-ziynat va kiyinishga katta ahamiyat berishlarini ko'ramiz. Bu so'zlar turkiylar uchun kiyinish faqat tanani yopish va turli tashqi omillardan himoyalaniş degani emasligini ko'rsatadi; Bu, shuningdek, o'zlarini chiroyli va zamonaviy ko'rinishga olib keladigan vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, asardagi kiyim-kechakka oid ayrim so'zlar qolip so'zlar bo'lgan qo'shma gap, to'rtlik va maqollarda qo'llangani ham ko'rinadi. Bu holat bu so'zlarning o'sha davrda qo'llanishi, tarqalishi, turkiylar hayotidagi o'rni va ahamiyati jihatidan ham muhim.

"Devonu lug'atit turk" asari XI asrga mansub turkiy tillarning birinchi lug'ati hisoblanadi. Asar XI asrning ikkinchi yarmida Mahmud bin al-Husayn bin Muhammad al-Koshg'ariy tomonidan yozilgan, Mahmud Qashg'arlik nomi bilan mashhur bo'lgan. Turkiy xalqlarning qomusiy lug'at bo'lgan "Devonu lug'atit turk" Qoraxoniylar davrining eng muhim asarlaridan biri hisoblanadi. Bag'dodda 1074–1077-yillarda yozib tugallangan deb taxmin qilinadigan asar nafaqat turkiy so'zlarni o'z ichiga oladi, balki turkiy qabilalar va ularning shevalari, grammatikasi, turkiylar tarixi, geografiyasi haqidagi qimmatli ma'lumotlarni ham o'zida qamrab olgan. U ma'lumot jihatidan turkiylar qomusiga xos xususiyatlarga ega. Mahmud Koshg'ariy o'z asariga turkiy deb hisoblagan so'zlarni kiritgan va ularni misollar orqali izohlab berishga harakat qilgan. "Devonu lug'atit turk"ning bizgacha yetib kelgan yagona nusxasi Istanbuldagi Millat qo'lyozmalari kutubxonasiidagi Ali Amiri Afandi qo'lyozmalar bo'limida 4189-raqami bilan saqlanadi. Turkiylarning ijtimoiy hayotiga oid muhim ma'lumotlar berilgan asarda kiyim-kechak bilan bog'liq ma'lumotlar ham ko'p uchraydi. Odat va an'analalar, e'tiqodlar, geografiya, turmush tarzi, estetik tushuncha kabi masalalar folklor elementi bo'lgan kiyimni shakllantirishda samarali omillar sifatida namoyon bo'ladi. Bu omillar insoniyatni o'z milliy liboslarini yaratishda ham muhim rol o'ynagan. Kiyim butun tarixiy jarayon davomida xalqlarni bir-biridan ajratib turuvchi xususiyatlardan biri sifatida milliy madaniyat tarkibida muhim moddiy madaniyat elementiga aylandi. Kiyinish madaniyati hozirgi zamonda insonlar uchun bir ko'rsatkichdir. Kiyinish madaniyati inson tashqi qiyofasini o'zgartirishda muhim rol o'ynaydi. U qiyofani 60 foizgacha o'zgartirishi mumkin. Kiyim kishini badiiy didini ifodalaydi, ma'daniy saviyasini belgilaydi; jinsini, yoshini, ruhiy holatini va xarakterini namoyon qiladi. Kiyim kishiga nisbatan turli his-tuyg'ular uyg'otadi. Masalan: jiddiylik, vazminlik, jo'shqinlik, sovuqlik, oddiylik va boshqa xislatlarni ifodalab keladi. Tarixan kiyim xalq madaniyatining ajralmas qismi, uning milliylik ramzi bo'lib kelgan. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, O'rta Osiyo hududida yashovchi turkiy xalqlar kiyimlarining asosiy xomashyosi jun bo'lgan. O'rta Osiyo hududida to'qimachilikning paydo bo'lishi neolit davriga to'g'ri kelib, uning asosiy xomashyosi jun edi. Keyinroq paxta ekilishi mintaqada to'qimachilik rivojlanishiga katta ta'sir qilgan, qator qadimiy arxeologik yodgorliklardan topilgan surmatosh, taroq, mis, oyna va turli zeb-ziynat buyumlari mintaqada kiyinish madaniyati qadimdan o'ziga oro berish vositalari bilan umumiylikda shakllanganini ko'rsatadi. VI asrda So'g'dda yuzaga kelgan zandana ipak matolari mahalliy ipakchilikning ancha rivojlanganini ko'rsatadi. O'sha davrga mansub zandana namunalari hozir Sank-Peterburg, Parij, London, Berlin, Dehli kabi mashhur muzeylar va shaxsiy kolleksiyalarda saqlanadi.

Devonu lug'atit turk asarida kiyim-kechakka oid bo'lgan so'zlarni to'rt guruhga bo'lib tasnif qilish mumkin:

Kiyimlarda qo'llaniladigan mato nomlari:

Agi – ipak mato, saroy va boy tabaqalar kiyimlari uchun ishlatilgan.

Al – to'q sariq rangli mato

Barchin – ipak mato, shoyi

Buchgak – tuyaning oyoq terisi

Charukluk – poyabzal qilish uchun tayyorlangan teri

Chaydam – yomg'irdan himoyalashda va to'shak tayyorlashda ishlatiladigan yupqa

kigiz

Chinaxsi – Xitoyning naqshli ipak matosi

Panjara – kashta tikilgan xitoy shoyisi

Chuz – qizil va qora rangli iplar bilan to'qilgan Xitoy matosi

Eldiri – uloq terisi

Eshgurti – kashta tikilgan xitoy ipak matosi.

Xulin – turli xil rangdagi xitoy matosi

Kachach – Xitoy ipak matosi

Kofgar – bahramon ipak

Kigiz – o'g'uzlarda kigiz deb ataladi

Keduklik – yomg'irdan asrash uchun kigiz materialidan tayyorlangan kiyim

Kemek – paxtadan tikilgan naqshli va chiziqli kiyim.

Kenzi – qizil, sariq, yashil har xil rangdagi xitoy matosi

Karim – naqshli mato

Kez – Xitoy matosining bir turi

Kimishge – Qashqarda kigizdan tikilgan kiyim shunday nomlangan

Kuyka – teri

Loxtay – sariq rangdagi xitoy ipak

Mindetu – ipak

Sagri – teri

Taxchek – Xitoy ipaklarining bir turi

Taxtu – yigiruvdan oldingi xom ipak arqonlar olib kelingan va o'ralgan

Kroshe – charm

Moment – ipak

Uym – turkmanlarning poyabzal yasash uchun ishlatadigan kigiz

Yatuk – ikki xil ipdan to‘qilgan jun, paxta jun

Yun – jun, tuya juni

Yuvlich – echkining mayin, yumshoq juni

Zungum – Xitoy ipaklarining bir turi

Mato nomlari turkiy xalqlarning kiyinish madaniyati, kashtachilik san’ati, iqtisodiy aloqalari va iqlim sharoitiga bog‘liq ravishda shakllangan. Mahmud Koshg‘ariy o‘z asarida ko‘plab mato nomlarini qayd etgan bo‘lib, ularni geografik jihatdan quyidagicha tasniflash mumkin. Mato nomlari hududlarning joylashish kesimiga, u yerning iqlim sharoitlariga, insonlarning turmush darajasiga ko‘ra farq qilgan. Paxta matolari Movarounnahr va Xorazmda ishlab chiqarilgan. Paxta matolari turkiy xalqlarning kundalik hayotida keng ishlatilgan. Ular sovuq va issiq iqlimga mos bo‘lib, uy kiyimlari, qalin choponlar va past tabaqa insonlarning kiyimlari uchun ishlatilgan. Ipak mato XI asr turkiy xalqlari orasida juda mashhur bo‘lgan. Ular Xitoy, Xuroson va Xorazm bilan savdo aloqalari orqali ipak matolarni qo‘lga kiritgan. Ipak matolari hukmdorlar va boy tabaqalar tomonidan kiyiladigan liboslar uchun ishlatilgan. Ipakdan to‘y va bayram liboslari uchun maxsus bezaklar qilingan, saroy bezaklari va choyshablar sifatida ham qo‘llanilgan. *Chuz* va *Xulin* kabi matolar Xitoydan olib kelingan. *Panjara* matosi Buxoro va Xorazm hunarmandlari tomonidan ishlab chiqarilgan.

Parij antropologiya maktabi, Etnologiya professori doktor Jorj Montandonning Traitening “D’etnologie Culturelle” (“Madaniy ennologiya”) asarida Xitoyga shim birinchi marta O‘rta Osiyo turklari tomonidan olib kelingani aytilgan. Turkiy xalqlar charm va teridan yasalgan kiyim-kechaklardan ham keng foydalangan. Ayniqsa, sovuq hududlarda charm kiyimlar keng ishlatilgan. Charm matolar turkiy ko‘chmanchilar tomonidan ishlab chiqarilgan. Xuroson va Buxoro hunarmandlari charm matolarni bezaklash bilan shug‘ullangan. [5; 47]

“Devonu lug‘atit turk” asarida keltirilgan ipak mato va kiyim nomlari keyingi davrlarda o‘zgacha nom bilan atalganini kuzatishimiz mumkin. Jumladan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida quyidagi jumlar uchraydi: “Otabekning ustidagi Buxoro shoyisidan tikilgan to‘n uning mavqeyini yanada ulug‘lab ko‘rsatardi”. Bu yerda Buxoro shoyisi mato turi sifatida keltirilgan. [2; 134]

Abdulla Qahhorning “Sarob” romanida ham mato turi tilga olingan: “Munisxonning yangi atlas ko‘ylagi uning yuzidagi tabassum bilan uyg‘unlashib, uni yanada go‘zal ko‘rsatardi”. Bu asarda atlas matosi tilga olingan. [3; 156]

O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” hikoyasida beqasam matosi haqidagi jumla uchraydi: “Onasi unga beqasam ro‘molini sovg‘a qildi, bu esa uning uchun eng qimmat tuhfa edi. [4; 57]

Ayollar va erkaklar kiyimlariga oid nomlar:

Artig – ayollar kamzuli

Ashuk – temir dubulga

Bashmak – o‘g‘uzlar va qipchoqlar poyabzalni shu nomda atashgan

Bertu – ustiga kiyiladigan kiyim, kardigan

Bo‘rk – boshga kiyiladigan bosh kiyim, bo‘rk ko‘pincha insonning ijtimoiy mavqeini ham ifodalagan. Masalan, xonlar va sarkardalar bo‘rkning qimmatbaho mo‘ynali turlarini kiygan.

Bukum etuk – o‘g‘uz tilida ayollar kiyadigan poyabzal

Chekrek – qullar kiyadigan jundan tikilgan chopon

Chenshu – kichik kardigan

Didim – to‘y kechasida kelinga kiydiriladigan toj, qimmatbaho toshlarqadalgan bosh kiyimi

Eliglik – qo‘lqop

Ichimlik – qo‘zi terisi

Ichik sable – hayvonlardan olingan mo‘yna

Izlik – so‘yilgan hayvon terisidan qilingan turk poyabzali

Kadish – so‘yilgan hayvonlarning terisidan ishlab chiqarilgan kamar

Tuba – dumaloq shaklda tikilgan yoki kashta tushirilgan bosh kiyim

Yariq – janglarda kiyiladigan zirhli kiyim. U askarlarning jarohat olishidan saqlash uchun maxsus tikilgan.

Qars – qo‘y juni yoki tuya junidan tikilgan libos

Keduk – qush patlaridan tikilgan bosh kiyim

Kevshek – yumshoq va yumshoq, nozik kiyimlarga nisbatan qo‘llangan so‘z

Kidiklig bo‘rk – cheti tikilgan bosh kiyim

Kiyimach bo‘rk – chig‘il xalqi kiygan tiftikdan oq bo‘rk

Qadimdan ipak va qimmatbaho matolardan tikilgan kiyimlar boylarga, oddiy matoli kiyimlar esa kambag‘al tabaqaga tegishli bo‘lgan. Til taraqqiyoti turli davrlarda ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Kiyim-kechak atamaları ham shunga misol bo‘lib, ularning diaxron (vaqt davomida o‘zgarishi) rivojlanishi turkiy xalqlarning hayot tarzi, iqlim sharoiti va tashqi ta’sirlar bilan bog‘liq. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari va boshqa qadimiy manbalar orqali biz turkiy tillarda kiyim nomlarining tarixiy o‘zgarishlarini kuzatishimiz mumkin. Quyidagi jadvalda “Devonu lug‘otit turk” (XI asr) asarida uchraydigan kiyim-kechak atamaları zamonaviy o‘zbek tilidagi ekvivalentlari bilan qiyoslangan va izohlangan.

“Devonu lug‘atit turk”da	Hozirgi o‘zbek tilida	Izoh
chapan	chopon	Ustki kiyim, keng bichimli, odatda qalin matodan tikiladi.
kamchi	kamzul	Yengsiz ustki kiyim, asosan erkaklar kiyadi.
chalvar	shalvar	Keng bichimli shim erkaklar kiyimi, hozirgi kunda ayollar uchun ham mavjud.
tuba	do‘ppi	Boshlik, dumaloq shakldagi, tikilgan yoki kashta tushirilgan bosh kiyim.
ton	to‘n	Yengli, uzun ustki kiyim, ko‘ylak yoki yengsiz kiyim ustidan kiyiladi.
etuk	etik	Baland poshnali, teridan tikilgan oyoq kiyim.
charuk	choriq	Qalin charm yoki xom charm oyoq kiyimi, dehqonlar va cho‘ponlar kiygan.
bo‘rk	Bo‘rk	Qalin jun yoki mo‘ynadan qilingan bosh kiyim, qishki sovuqlardan himoya qiladi.
tugma	tugma	Kiyimni bog‘lash yoki bezash uchun ishlatiladigan kichik element.
yaglak	yaktak	Ichki kiyim yoki yupqa ustki kiyim

ko'ynak	ichko'ylak	Ichki yoki kundalik kiyim sifatida kiyiladigan yengil kiyim.
bilik	belbog'	Kiyimni mahkamlash yoki bezak sifatida ishlatiladigan mato yoki charm bog'ich.
taqiyah	taqiya	Kichik dumaloq bosh kiyim, odatda erkaklar kiyadi.
postan	po'stin	Ichki qismi mo'ynali, issiq ustki kiyim. Hozirgi kunda usti mo'yna bilan qoplangan yengsiz turi ko'p uchraydi.
ilgek	ilgak	Kiyimni mahkamlash uchun ishlatiladigan ilgich yoki tugma.
ortaton	o'rtato'n	Kiyimlarning o'rtacha qalinlikdagi turi.
sharuk	sharqiroq	Yengil matodan qilingan yengsiz kiyim.

Bu jadval Mahmud Koshg'ariy asaridagi kiyim-kechakka oid atamalarning zamonaviy o'zbek tilidagi variantlari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Ko'rinib turibdiki, ba'zi so'zlar hozirgi kungacha deyarli o'zgarmagan (*chopon, to'n, sharqiroq, qalpoq*), ba'zilari esa zamonaviy o'zbek tilida kamroq uchraydi yoki o'zgargan (*bilik* → *belbog'*, *ilgek* → *ilgak*). O'zbek xalqi tarixiy taraqqiyot jarayonida o'zining milliy an'analari, madaniyati va urf-odatlarini bilan ajralib turgan. Bu jarayonda kiyim-kechak ham muhim o'rin tutib, xalqning hayot tarzi, ijtimoiy mavqeyi va etnik xususiyatlarini aks ettiruvchi element sifatida shakllangan.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит-турк. – Тошкент: Ғафур Ғулум номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 450 б.
2. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1996. – 258 б.
3. Qahhor, A. Sarob. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1998. – 160 б.
4. Hoshimov, O. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002. – 176 б.
5. Montandon, J. (1934). D'ethnologie Culturelle. Paris: Librairie Larousse. – 345 p.
6. Oybek. Navoiy. – Toshkent: Fan, 2006. – 427 б.
7. Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2000. – 564 b.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).